

Δ Ι Ο Ρ Θ Ω Σ Ε Ι Σ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΑΒΙΒΛΟΝ ΤΟΥ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΝΟΜΟΚΑΝΟΝΟΣ ΤΟΥ ΜΑΛΑΞΟΥ

Περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς κριτικῆς ἐπανεκδόσεως τῶν πηγῶν τοῦ βυζ. δικαίου γίνεται κατὰ καιροὺς λόγος, τὸ ἐγχείρημα ὅμως προσκόπτει, ἀτυχῶς, ἐπὶ πολλῶν ἐμποδίων, ἐξ ὧν ἓν: ἡ ἐξεύρεσις τῶν πρὸς τοῦτο ὑπαίτηθησομένων πόρων, δὲν εἶναι ἀσφαλῶς ἐκ τῶν μικροτέρων, οὕτως ὥστε ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐδεμίαν ὑφίσταται ἐλπίς πραγματοποίησεως τοῦ πόθου τούτου τῶν βυζαντινολόγων. Ἐὰν δὲ ἡ ἀνάγκη τῆς κριτικῆς ἐπανεκδόσεως κυρίως τῶν Β α σ ι λ ι κ ῶ ν τονίζεται κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη¹, τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει, ὅτι ἐθεωρήθησαν ταῦτα ἀτελέστερον τῶν λοιπῶν πηγῶν ἐκδεδομένα, ἀλλ' ἡ προσοχὴ τῶν βυζαντινολόγων στρέφεται πρὸς τὰ Βασιλικά, ὡς τὸ σπουδαιότερον μνημεῖον τῆς βυζαντινῆς νομοθεσίας.

Ἄλλ' ἐὰν ἡ συστηματικὴ ἐκκαθάρισις τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδύνατος, τοῦτο δὲν αποκλείει τὴν τμηματικὴν καὶ βαθμιαίαν ἐκτέλεσιν ταύτης, ἓν εἶδει προεργασίας τῆς συστηματικῆς ἐκκαθάρσεως.

Σήμερον ἔρχομαι νὰ προτείνω διορθώσεις τινάς εἰς τὴν Ἐξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνεκδότου ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ (1561), ἐκ τοῦ κώδικος 105 τῆς Μοσχῆς τῶν Ἰβήρων.

Ἡ Ἐξάβιβλος τοῦ Ἀρμενοπούλου, ἡ σημαντικώτερα, κατ' ἔκτασιν τοῦλάχιστον, πηγὴ τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, μετὰ τὰ Βασιλικά, εἶναι ἀσφαλῶς ἐκ τῶν δεομένων τὰ μάλιστα κριτικῆς ἐπανεκδόσεως. Ἡ τελειότερα τῶν ὑπαρχουσῶν ἐκδόσεων, ὑπὸ τοῦ Γουσταύου Ἐρνέστου Heimbach (1851), παρὰ τὴν εὐσυνείδητον ἐπεξεργασίαν τοῦ ἐκδότου της, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ σήμερον ἱκανοποιητικὴ ὁ Heimbach μετεχειρίσθη δύο μόνων ἐκ τῶν σωζομένων χειρογράφων τῆς Ἐξάβιβλου (ἓν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἕτερον τοῦ Hänel) κατέφυγε δὲ καὶ εἰς τὴς προγενεστέ-

¹ Αὕτη ἀπεφασίσθη νὰ ἀναληφθῇ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κατόπιν σχετικῆς εὐχῆς τοῦ Γ' Λιθνοῦς Συνεδρίου τῶν βυζαντινολόγων (1930).—Περὶ βλ. καὶ L. W e n g e r, Der heutige Stand d. römischen Rechtswissenschaft, Erreichtes u. erstrebtes. (München 1927) σ. 22.

ρας ἐκδόσεις τοῦ Reitz καὶ τοῦ Suallemberg, αἵτινες οὐδαμῶς ἦσαν κριτικάι. Ἐκτὸς τούτου, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐξεδόθη ἡ Ἑξάβιβλος ὑπὸ τοῦ Heimbach (1851), αἱ λοιπαὶ πηγαὶ τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου—ἐκτὸς τοῦ Προχείρου Νόμου—ἦσαν εἰσέτι ἀνέκδοτοι, οὕτως ὥστε ἡ σύγκρισις τοῦ κειμένου τῆς Ἑξάβιβλου πρὸς τὰς λοιπὰς πηγὰς ἦτο δυσχερεστάτη. Δεδομένου δὲ ὅτι ὁ Ἀρμενόπουλος συνέθεσε τὴν Ἑξάβιβλον αὐτοῦ ἐκ διαφόρων κειμένων, ἡ ἀντιβολὴ τῆς Ἑξάβιβλου πρὸς τὰς διαφόρους προγενεστέρας πηγὰς ἀποτελεῖ σπουδαῖον μέσον πρὸς ἐκκαθάρισιν τοῦ κειμένου, εἴτε ἐκ παραφθορῶν—ἐκ κακῆς ἀναγνώσεως, παρανοήσεων, κλπ.—εἴτε ἐκ μεταγενεστέρων παρεμβολῶν.

Ἡ Μανουῆλ Μαλαξὸς εἰργάσθη καθ' ὅμοιον ὡς ὁ Ἀρμενόπουλος τρόπον πρὸς σύνταξιν τοῦ Νομοκάνονός του: ἀμφότεροι οὐδὲν ἴδιον προσέθεσαν, ἀλλὰ παρέθεσαν προγενέστερα αὐτῶν κείμενα ἀναλλοίωτως.

Θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ μοι ἀντιταχθῇ, ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ Μαλαξὸς ἠντλησεν ἐκ διαφόρων κειμένων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ Ἑξάβιβλος, ἡ ἀξία τοῦ Νομοκάνονος πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀντιβολῆς, εἶναι ἴση πρὸς τὴν ἀξίαν οἰουδὴποτε ἀντιγράφου τῆς Ἑξάβιβλου. Ἡ ἀντίρρησις θὰ ἦτο κατ' ἀρχὴν ὀρθή· ὑποτίθεται ὅμως, ὅτι ὁ Μαλαξὸς, ζήσας μόλις δύο αἰῶνας μετὰ τὸν Ἀρμενόπουλον καὶ λόγῳ τῆς ἰδιότητός του ὡς ἀντιγραφῆς κωδίκων, ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐκλέξῃ πρὸς χρῆσιν τοῦ ἀντίγραφου τῆς Ἑξάβιβλου πιστότερον πρὸς τὸ πρωτότυπον ἢ τὰ λοιπὰ διασωθέντα.

Αἱ προτεινόμεναι διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) I. I. 35: «... καὶ γὰρ ἡ σ υ ν ἡ θ ε ι α ἡ προλαβοῦσα...» Οὕτω παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΙΑ'. Ἡ φράσις, ἀνευ τῆς προσθήκης τῆς λέξεως «συνήθεια», μένει ἀσαφής. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ ὁ Heimbach ἠναγκάσθη νὰ προσθήσῃ ταύτην: *namque praecedens consuetudo*.

2) I. VI. 25: «καὶ μαρτυρίαν τετάρτην πα ρ α γ α γ ε ἴ ν ...». Οὕτω παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΞΖ', ὡς ἄλλως ἔχει καὶ τὸ κείμενον τοῦ Reitz, ἀντὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Heimbach προκριθέντος «προσαγαγεῖν». Πρβλ. καὶ Ἀρμ. I. VI. 5, 25, 28, 47.

3) II. II. 5: «... μὴ ἐπεδόθη δὲ...». Οὕτω παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΤΑ', ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου: «μὴ ἀπεδόθη δέ». Ὁ ὅρος «ἐπίδοσις (=δόσις) προικὸς» ἔχει καθιερωθῆ ἐν τῷ βυζαντινῷ δικαίῳ. Πρβλ. Ἀρμ. II. II. 6, IV. X. 14.

4) III. III. 1: «τὸ δὲ ἀρραβῶνος...», ἀντὶ «τὸ γὰρ ἀρραβῶνος». Οὕτω παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΥΔ'. Τὸ «γὰρ» δὲν δικαιολογεῖται.

5) III. V. 37, ἐν τέλει: «ὡς ἐπὶ τούτου δανείσας», ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου «ὡς ἐπὶ τούτῳ δανείσας». Οὕτω παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΥΑ'.

6) III. V. 91 : «ἐκζητοίη» ἀντί «ἐπιζητοίη». Οὕτω παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΥΑ΄.

7) IV. I. 3 : Παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΣΟΑ΄ παραλείπονται αἱ λέξεις «τῆ θυγατρὶ», ὡς ἄλλως καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Reitz.

8) IV. I, 17 : Παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΣΟΑ΄, ὑπάρχει αὐτόθι τὸ ἐξῆς σχόλιον : «Σημειῶσαι δὲ ὅτι τὸ τοιοῦτον ἐπὶ ἐφήβων νοεῖται».

9) IV. I. 24 : Παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΤΛΗ΄, «οἰκίματα», ἀντὶ κτήματα.

10) I. II. 1 : Ἡ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Suallemberg προσθήκη : «Ἐὰν εἰς τῶν μνηστευσαμένων . . . », ὑπάρχει ἐπίσης παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΣΠΓ΄.

11) IV. II. 2 : Ἡ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Reitz προσθήκη : «Ἴσως γὰρ ἤδη δέδωκεν ὁ ἀνὴρ . . . », ὑπάρχει ἐπίσης παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΣΠΓ΄.

12) IV. II. 3 : Ἐν τέλει ὑπάρχει παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΣΠΓ΄, ἡ ἐξῆς προσθήκη : «τῇ τελευτῇ τοῦ μνηστῆρος ἀναδίδεται ὁ ἀρραβών».

13) VI. IX. 4 : Παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΕΖ΄, συμπληροῦται τὸ κείμενον οὕτω : «Ὁ συκοφαντήσας κατ' οὐδένα τρόπον κερδαίνει· οὔτε ἐὰν λάβῃ ἵνα συκοφαντήσῃ οὔτε ἐὰν λάβῃ μὴ συκοφαντήσῃ».

14) IV. IX. 23 : Ἀντί : « . . . καὶ παῖδες μὲν ἔχοντες . . . », παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΤΙΘ΄ : « . . . καὶ παῖδας μὲν ἔχοντες . . . », ὅπερ ὀρθότερον.

15) IV. IX. 24 : Παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΤΙΘ΄, προστίθεται, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Reitz : «καὶ ἐπὶ πάσης δωρεᾶς».

16) IV. IX. 25 : ἀντί : «πάντως οἱ παῖδες . . . », παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΤΙΘ΄ : «πάντες οἱ παῖδες». Πρβλ. καὶ IV. IX. 25 : «εἰς τοὺς παῖδας ἀπαντας».

17) IV. XII. 1 : Παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΤΜΗ΄ : « . . . καὶ οὐδὲ διὰ τῆς ἐπὶ προικὶ ἀγωγῆς . . . », ὅπερ ὀρθότερον.

18) V. IX. 14 : Παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΤΠΖ΄ : «κἂν τε τούτῳ [δηλ. τῷ υἱῷ] ὁ πατὴρ συμφωνήσῃ . . . » ἀντί : κἂν τε τοῦτο . . . ».

19) V. X. 1 I : Παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΤῆΓ΄, οὕτω : «καὶ περὶ τῶν Νεστοριανῶν καὶ τῶν Ἀκεφάλων ὡσαύτως καὶ Ἰακωβιτῶν καὶ Μονοθελητῶν καὶ Εἰκονομάχων . . . », ὅπερ γραμματικῶς ὀρθότερον.

20) V. X 1 L : Παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΤῆΓ΄ : «τὰ αὐτῶν πράγματα . . . », ὡς καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Reitz.

21) V. X. 1 M : Παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΤῆΓ΄ : «φροντίδα συνεισφέρειν ἡμῶς».

22) V. X. 1 N : Παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΤῆΓ΄ : «μηδὲν γίνεσθαι πρόκριμα», ἀντὶ «μὴ ἐγγίνεσθαι πρόκριμα».

23) V. X. 1 N : Παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΤῆΓ΄ : «τοῖς νόμοις ἐγνωσμένα ὀνομασθῆναι ταῦτα πάντα κελεύομεν».

24) V. X. 2 B: Παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΤηΔ': «ἢ ἄλλω τρόπῳ», ἀντί: «ἄλλῃ».

25) V. X. 2 B. Παρὰ Μαλαξῶ, κεφ. ΤηΔ': «τὸ μέντοι τοιοῦτο ἔγκλημα . . . » ἀντί: «τὸ μὲν . . . », ὅπερ μένει ἀνανταπόδοτον».

ΔΗΜ. ΓΚΙΝΗΣ